

Радянсько-німецька війна ще більше загострила без того важку проблему забезпечення трудівників продовольчими і промисловими товарами. Так німецькі окупанти зруйнували і вивели з ладу понад 180 хлібних заводів з 233, що діяли до війни в Україні, й сотні інших підприємств харчової промисловості.¹⁸ Для забезпечення працівників продовольчими і промисловими товарами на підприємствах, що постали з руїн, були створені відділи робітничого постачання. Норми продовольчого забезпечення спеціалістів і робітників на місяць для багатьох галузей були такими: 3500 г. м'яса і риби, 900 г. жирів, 3000г. крупи і макаронів. Для тих, хто жив на утриманні, відповідно – 500, 200, 600, для дітей – 400, 300, 800.¹⁹

З метою покращення продовольчого забезпечення працюючих начальником залізниці від 25 травня 1944р. запланували закупити 30 тонн м'яса, 21 тонну риби, 300 тонн картоплі, овочів – 1200 тонн і 8 тонн лікарських ягід.²⁰ Забезпечували фахівців й через відділи робітничого постачання. Для інженерно-технічних працівників і робітників станції Жмеринки ВРП замовив додатково 3037 бляшанок м'ясних консервів, 178 кілограмів кетової ікри, 1872 кг. кави, 845 цукру.²¹ Також наказом начальника залізниці від 7 травня 1944р. були передбачені заходи по організації підсобного господарства й індивідуального городництва. Працівникам надали 47 тонн картоплі для садіння, 510 лопат, 10 сап, багато дрібного інвентаря – граблі, відра, лійки в кількості 157 одиниць.²²

Налагоджували й медичне обслуговування інженерно-технічних працівників. Для цього планували відновити лікарню у Вінниці на 150 ліжок, на вузлах Гречани /на 75 ліжок/, Шепетівці /50 ліжок/, утворити туберкульозне відділення в Козятині, яке взагалі було відсутнє на дорозі.²³

На часі було відкриття при лікарнях поліклінічних відділень. У Вінниці запланували її побудувати на 600 відвідувачів з туберкульозним, фізіотерапевтичним і венеричним відділеннями, жіночою консультацією, лабораторією. На станції Жмеринка будівництво поліклініки велось у 1948-1950-х рр.²⁵ Усього на відбудову медицини для працівників залізниці планували використати 6 млн. карбованців.²⁶

Як видно з вищенаведених фактів, технічна інтелігенція Вінницької магістралі, хоча й повільно, налагоджувала й життя і побут. Держава, керівництво дороги основні зусилля спрямовували на відбудовчі роботи, доставку вантажів фронту й об'єкти промисловості. Тому швидке покращення добробуту інженерно-технічної інтелігенції, як і усього населення Подільського регіону, було не можливе.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області. – Ф.П.136. – Оп. 23. – Спр. 16. – Арк.8.; 2. Там само. – Спр. 81. – Арк.25; 3. Там само. – Спр.20. – Арк. 7.; 4. Чернега П.М. Вклад робітників України у зміцнення воєнно-економічної могутності СРСР в роки Другої світової війни /1939-1945/. – К., 2004. – С.207.; 5. Там само. – С.285.; 6. ДАВО. – Ф.П.136. – Оп.23. – Спр.16. – Арк.1.; 7. Там само. – Арк.2; 8. Там само. – Арк.6.; 9. Там само. – Арк.3; 10. Там само. – Арк.8.; 11. Там само.; 12. Там само. – Спр.20. – Арк.92.; 13. Там само. – Оп. 23. – Спр.81. – Арк.60.; 14. Там само. – Арк.25; 15. Там само; 16. Там само; 17. Там само. – Арк.25; 18. Чернега П.М. Вказана праця. – С. 270.; 19. Там само. 20. ДАВО. – Ф.П. 136. – Оп.23. – Спр.10. – Арк.28.; 21. Там само. – Арк.206; 22. Там само. – спр.63. – Арк.2; 23. Там само. – Спр. 81. – Арк.28.; 24. Там само. – Арк.23; 25. Там само. – Арк.29.

М.В. Брегеда

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ПІСЛЯ ХХ З'ЇЗДУ КПРС

Історія знає багато подій, справжнє значення яких ми усвідомлюємо лише з роками. До таких сміливо можна віднести ХХ з'їзд КПРС, що є своєрідним символом «відлиги», точкою відліку нового періоду. Справедлива, багато в чому мужня оцінка минулого, з якою виступив на з'їзді М. Хрущов, надала серйозного імпульсу процесу суспільного оновлення. Показовим є те, що саме в той час у моноліті «моральної і політичної єдності радянського суспільства» виявилися перші тріщини, які стали в подальшому руйнівними. Почався повільний розклад тоталітарної системи, залишки якої до цього часу заважають суспільним реформам. Значною мірою даному процесу сприяло викриття «культу особи» Й. Сталіна, що здійснило визначальний вплив на суспільну свідомість і, в перспективі, на політичну культуру. Як зазначає відомий історик Дж. Хоскінг, «промова Хрущова викликала справжню революцію в думках радянських людей... Це стало найважливішим фактором, що знищив ту суміш страху, фанатизму, наївності й «двозначної думки», яка була людською реакцією на комуністичну владу...»¹.

До недавнього часу існувала стійка історіографічна традиція, що віддавала пріоритет історико-політологічним дослідженням. У цих працях радянська історія була представлена, головним

чином, як результат ізольованих дій «верхів», тоді як настрої й особливості сприймання рядових громадян залишалися, в основному, надбанням щоденникових спостережень, подорожніх записок і мемуарів. Дослідження соціально-психологічного або культур-антропологічного спрямування тільки починають заявляти свої позиції.

Дана стаття присвячена суспільно-політичним настроям української інтелігенції після ХХ з'їзду КПРС. Поставленою проблемою серйозно не займалися автори праць, які вивчають українську інтелігенцію в період хрущовської «відлиги», хоча вони зібрали великий фактичний матеріал, що є необхідною передумовою для здійснення такого роду досліджень. Проблеми інтелігенції науковці розглядають переважно в контексті загальної культурної політики, а також як історію інакюдства в Україні. Назвемо дослідження таких авторів, як В. Баран², Ю. Войцехівський³, Ю. Данилюк та О. Бажан⁴, Г. Касьянов⁵, Ю. Курносів⁶, А. Русначенко⁷ та ін.

Метою цієї статті є аналіз впливу ХХ з'їзду КПРС на українську інтелігенцію, її ставлення до викриття «культу особи» Й.Сталіна, осмислення його причин та наслідків. У ході дослідження використаємо документи, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України й Державному архіві Полтавської області. Їх збирання відбувалося завдяки діяльності партійних органів та спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ і державної безпеки, які займалися зосередженням інформації про настрої населення.

Розмова, розпочата ХХ з'їздом КПРС, стала поштовхом для переосмислення суспільством свого ставлення не тільки до Й. Сталіна, але й до всього пройденого країною етапу, коли він стояв на чолі партії й держави. Збори з обговоренням матеріалів з'їзду відбувалися бурхливо, особливо в творчих організаціях, вищих навчальних закладах, наукових установах. Через специфіку своєї професії, представники творчої та наукової інтелігенції чіткіше за інших уловлювали й схоплювали ті критичні настрої, які кружляли в повітрі.

Так на зборах парторганізації Спілки радянських письменників України О. Корнійчук у своїй доповіді висловив думку про те, що свого часу ряд творчих працівників України були неправильно звинувачені в українському націоналізмі. Він порушив питання про неправильну критику поета В. Сосюри за його вірш «Любіть Україну». О. Корнійчук прямо заявив: «Ми повинні вибачитись перед Сосюрою за те, що даремно його критикували». Письменники Шумило, Козаченко, Кротевич, Малишко, завідувач кафедри історії української літератури КДУ Ішук вимагали видання творів Чумака, Олеся, Ірчана, Микитенка, Блакитного та реабілітації цих письменників. Також лунали вимоги реабілітувати письменників-націоналістів Антоненка-Давидовича, Косинку, Куліша й одного з редакторів дореволюційної газети «Рада» – Павловського⁸.

Особливо налякали партійне керівництво виступи поетів Л. Вишеславського та А. Малишка. У доповіді секретаря Київського міськкому КПУ М.Синиці першому секретарю ЦК КПУ О. Кириченку про них говорилося наступне: «Поет Вишеславський, враховуючи положення, що Київська Русь була колискою трьох братніх народів і що всі ці народи рівні між собою, висловив буквально таку думку: «Давно треба покінчити з поясними поклонами російському народові – спасибі тобі, наш старший брат», підкреслюючи, що український народ не менш великий за російський. Він же сказав, що «досить зображувати Шевченка таким, що дивиться в рот Чернишевському», що Шевченко не менш самобутній і обдарований геній свого народу⁹.

Поет А.Малишко в жахливих фарбах змалював «страшне» минуле українського народу, починаючи з 30-х років, кажучи, що «хліба-солі не було, а людей саджали в тюрми й катували». Він звинувачував Сталіна в неправильному проведенні української декади 1952 року в Москві. Газета «Правда», – вказував А. Малишко – неправильно очорнила оперу «Богдан Хмельницький», ні за що розгромила Корнійчука та Василевську. Цю статтю ніби розпорядився надрукувати Сталін. «На декаді в Москві, – говорив Малишко, – акторам надавали орденів і звань, а письменники повернулись опльованими». Голод 1933 року на Україні, за його словами, був спеціально організований Сталіним. «Чому ж, – говорив він, – Президія ЦК КПРС не сказала про це делегатам ХХ з'їзду?». А. Малишко критикував також у своєму виступі діяльність члена Президії ЦК КПРС тов. Кагановича під час перебування його секретарем ЦК КПУ. «Каганович – очорнив Сосюру, прибив Яновського і Рильського, переплутав Центральну Раду з Верховною». Він, за словами А. Малишка, викликав уночі його і Корнійчука й вимагав назвати українських буржуазних націоналістів з числа письменників. А. Малишко казав про те, що за вказівкою тов. Кагановича, в Україні було репресовано декілька тисяч чоловік. А. Малишко дозволив собі на зборах сказати, що, «треба не ставити зверху вождя українського народу, а треба по-справжньому обирати навіть

секретаря ЦК»¹⁰. Однак незабаром, під тиском партійного керівництва, А. Малишко змушений був «визнати припущену помилку, дати політичну оцінку своїм антипартійним твердженням»¹¹.

Не менш активно проходили партійні збори і в Спільці радянських художників України. Своїм виступом тут також відзначився О. Корнійчук, який порушив питання про те, що художники Петрицький і Касьян неправильно були в 1937 році звинувачені в українському націоналізмі. На його думку, художникам треба переглянути справу Падалки і Седяра, що були тоді ж репресовані, як послідовники націоналістичного напрямку в образотворчому мистецтві, відомого під назвою «бойчукізм». О. Корнійчук також виправдовував художника Толкачова, який був у 1949 році розкритикований за ідейні помилки в творчості¹².

Суспільно-політичне значення XX з'їзду полягало в тому, що люди вперше, за тривалі роки вимушеного мовчання, дістали можливість вільно говорити про наболіле. Так, наприклад, директор Львівського музею українського мистецтва Семячук заявив, що до м. Львова не повинні приїжджати на роботу й місце проживання зі східних областей СРСР. Аспірант Львівського держуніверситету ім. І.Франка Павличко висловив думку про те, що при вивченні літератури потрібно користуватися тільки творами класиків української літератури – І.Франка, Лесі Українки – й не потрібно користуватись творами класиків марксизму-ленінізму, оскільки там нічого не сказано про літературу¹³.

Численні недомовки, які містилися в хрущовській промові, викликали значну кількість запитань. Багато представників інтелігенції чудово розуміли, що усі попередні злочини тоталітаризму не можна звести до діяльності однієї особи. Зокрема, асистенти Станіславського медінституту, члени КПРС Шереметьєва й Кліпич запитували: «Як зрозуміти такий факт, що протягом ряду років творились такі неподобства, а все викривається тільки тепер, адже більшість теперішніх членів ЦК працювали весь час разом із Сталіним?». На партзборах у редакції газети «Прикарпатська правда» член ВЛКСМ Бездиль цікавилася: «З доповіді виходить, що члени Політбюро знали про такі дії Сталіна. Чому ж із року в рік обирали Сталіна першим секретарем?»¹⁴.

Лунали й критичні відгуки на адресу членів Комуністичної партії. Так, наприклад, інженер Київського аеропорту Аксельруд, безпартійний, говорив: «Нам, безпартійним, ще абияк, ми, звичайно, переживемо, нас це хвилює, але нам хоч не так соромно. А як це членам партії? Їм повинно бути соромно! Стільки років всі це бачили, чули, знали, що на їх очах вбивають невинних людей, і мовчали, голосували «за», а коли й виступали з промовами або статтями, то обов'язково починали й кінчали їх молитвою: «Слава великому Сталіну, вождю і вчителю, генію революції, світовому вождю пролетаріату, нашому батькові» тощо. Мовчали б краще, ми б поступово забули про нього...»¹⁵.

Чимало представників української інтелігенції були сповнені надій на корінні перетворення в житті партії і країни, вважали, що будуть вироблені гарантії, які б виключали можливість повторення злочинів, вчинених Й. Сталіним. Подібні настрої, гадаємо, висловив член КПРС з 1921 року, викладач Щербина в своєму виступі на закритих партійних зборах парторганізації Київського педагогічного інституту іноземних мов. Він заявив таке: «...Нас повинні цікавити перспективи нашої країни. Ми повинні вести рішучу боротьбу з пережитками культу особи, цебто непогрішності особи. Культ особи розповсюдився на всіх керівних працівників, в тому числі й секретарів райкомів, міськкомів і обкомів. Культ особи сприяв приниженню ролі партії, народу, спричинився до виникнення боязкості висловити відкрито свої думки, виховував підлабузників та окомилувачів. Чи можна сказати, що ми викорінюємо як слід пережитки культу особи? Цього сказати ще не можна. Секретарі міськкому, обкому, ЦК ще займають особливе привілейоване становище... Нам потрібно всемірно розвивати критику й самокритику, ліквідувати боязкість того, що за критику можна постраждати...»¹⁶.

Засудження «культу особи» Й. Сталіна в багатьох викликало віру в можливість повернення до «ленінських норм і принципів партійного й державного життя». Зокрема, на нараді викладачів суспільно-економічних наук м. Станіслава кандидат історичних наук Мартиненко /педінститут/ у своєму виступі, покликаючись на Маркса й Леніна, намагався піддати сумніву висновок XX з'їзду КПРС про можливість мирного розвитку революції. Він також взяв під сумнів висновок XX з'їзду КПРС про форми переходу різних країн до соціалізму. Засуджуючи культ особи, Мартиненко заявив, що період керівництва країною Й. Сталіним був найжахливішим періодом в історії нашої Батьківщини /гірше біронівщини, аракчєєвщини й столипінщини/¹⁷.

У відстоюванні й розвитку ідей, закладених у рішеннях XX з'їзду партії, у пошуках шляхів оновлення радянського суспільства передова суспільна думка, в тому числі чимало представників творчої інтелігенції, нерідко йшли далі, ніж ті, хто стояв на чолі партії і держави. Цей факт у той

.....
період не міг бути правильно усвідомлений більшістю керівництва на чолі з М. Хрущовим і через невисокий рівень політичної культури, і через тісний, кровний зв'язок з тією системою, яка його виростила. Українська інтелігенція відчувала постійний тиск, зазнавала приниження, знаходилася під «пильним оком» партійно-державного апарату.

Так у довідці про недоліки й помилки ідейно-політичного характеру в деяких творах, які готувалися до друку, поданій до ЦК Компартії України від голови Державного комітету Ради Міністрів УРСР з преси Педанюка, критикувалися окремі висловлювання з приводу «культу особи» Й. Сталіна. Це стосувалося, зокрема, роману Ю. Мушкетика «Крапля крові», повісті В. Добровольського «Серпень, падають зорі», роману П. Загребельного «День для прийдешнього»¹⁸.

Після ознайомлення з цими творами в ЦК Компартії України висновки Педанюка підтвердилися. Завідувач ідеологічним відділом Г. Шевель зазначав, що «ці автори відійшли від пояснень причин «культу особи» Й. Сталіна, даних у рішеннях XX з'їзду КПРС. Ю. Мушкетик говорить, наприклад, що «широю сльозою» /мається на увазі сльоза народна у день смерті Сталіна – ред./ хочуть «прикритись ті, які сиділи в трибуналах, трійках і прирікали невинних людей на нари», а також «ті, що складали брехливі зведення і потім вичитували їх з газетних колонок... що говорять, ми не бачили, ми не знали». З цим перекикається В. Добровольський, який у своїй повісті говорить про те, що «ми самі вигадали Сталіна», пішовши на компроміс із марксизмом. А П. Загребельний пішов ще далі й, роблячи висновок про часи культу Сталіна, підкреслює, що «в цей час людина звикла ховати свою бездіяльність за словом «ми», що в цей час «особи не було», а «вона поглиналася отим невизначеним «ми»¹⁹.

Перший відкритий документ партії з питання, яке мало принципове значення і хвилювало все суспільство, був прийнятий тільки через чотири місяці після з'їзду – 30 червня 1956 року. Це постанова ЦК «Про подолання культу особи та його наслідків», яка фактично закрила можливості для обговорення проблеми «культу особи». Офіційна версія стала обов'язковою. Висловлювання власних суджень, із приводу даної проблеми, було неприйнятним.

Характерним для того часу був такий випадок. На початку вересня 1956 року на засіданні кафедри російської й зарубіжної літератури Ніжинського державного педінституту ім. М.В. Гоголя були піддані гострій критиці методологічні й методичні помилки, допущені доцентом М. Чубачем під час липневої сесії заочників у настановній лекції на III курсі російського відділу. Провина викладача полягала в перекиченні й вульгаризації критики культу особи і його наслідків у радянській науці.

Цікавою, на нашу думку, є пояснювальна записка доцента М. Чубача до вченої ради педінституту, в якій він мотивує свої помилки. В ній, зокрема, зазначалося: «Не маючи наміру виправдуватися, обіляти себе, хочу лише стисло пояснити, чому саме в мене трапилися ці помилки, ця надмірна гострота й недозволена у викладанні вульгарність виразу. Ці настрої були викликані, по-перше, рядом критичних статей у нашій центральній періодичній пресі / «Літературная газета», «Вопросы философии», «Вопросы истории», «Новый мир» тощо/. Я піддався гострому, подекуди різкому тонові цих статей і особисто «перегнув палку». По-друге, саме тоді, в липні місяці, в журналі «Коммунист» були опубліковані передсмертні листи В. Леніна, в яких була дана гостра характеристика вдачі й діяльності Й. Сталіна. Тоді ж, у липні, була опублікована Постанова ЦК КПРС про засудження «культу особи». І, нарешті, до всього цього примішалися деякі прикрі факти з особистого досвіду, і я, чесно признатися, не стримався; почуття, емоції взяли верх над розсудком і я, просто кажучи, згоряча «впалив» кілька нешанобливих, саркастичних оцінок, виразів на адресу Й. Сталіна й А. Жданова...»²⁰.

Реформи в СРСР і критика Й. Сталіна спричинили в жовтні 1956 року кризу в Польщі й відкрите повстання в Угорщині. Якщо в Польщі вдалося досягнути компромісного вирішення конфлікту з Москвою, то в Угорщині спроба позбутися радянського диктату була придушена збройним шляхом. Криваві події в Угорщині стали загрозливим попередженням для радянських реформаторів із ЦК про небезпеку вибраного шляху, який логічно вів до підриву основ існуючої влади й суспільного ладу.

Реакція частини населення, в тому числі й інтелігенції, на цю акцію виявилася доволі гострою. Так адвокат Зінківської юридичної консультації О. Солов'ян /безпартійний/ у бесіді з працівником Зінківського райкому партії Полтавської області Куликовим висловив своє невдоволення тим, що в усіх радянських установах хороші посади зайняли тільки комуністи, як він висловився – «червонокнижники». Тут же Солов'ян поставив запитання: «Як пробратися до вас у партію?». Не отримавши запрошувального квитка на урочисте засідання з нагоди 39-ї річниці

Жовтневої революції, він заявив: «Потрібно влаштувати в районі другу Угорщину, щоб навести порядок»²¹.

Молодший науковий співробітник Львівського інституту суспільних наук Академії наук УРСР Малий у бесіді із співробітниками цього інституту висловився так: «В Угорщині нам не потрібно було братися за зброю. Царський уряд раніше проливав кров народів і ми також пішли по цьому шляху. Наш уряд правильно розкритикував культ особи Сталіна, а на ділі до цього часу не вирішив такого складного питання, як демократизація країни, нас у демократизації обігнали інші країни»²².

Восени й взимку 1956 року серед партійних функціонерів поширювалися панічні настрої, ходили чутки про те, що вже таємно складаються списки для майбутньої розправи над комуністами. Й тоді М.Хрущов без коливань призупинив деєсталінізацію. Цей різкий поворот викликав не менший шок, ніж викриття Й.Сталіна ХХ з'їздом. У грудні 1956 року ЦК КПРС поширив закритого листа під красномовною назвою: «Про посилення політичної роботи партійних організацій у масах і припинення вилазок антирадянських ворожих елементів». По всій країні пройшли партійні збори, на яких обговорювалися установки, що були дані в листі. Представники інтелігенції, які виступали із нестандартною точкою зору й не бажали при цьому бути «лакувальниками» дійсності, нерідко потрапляли в ряди «очорнителів».

Так, наприклад, на партзборах парторганізації Державного музею історії Полтавської битви м. Полтави деякі комуністи в своїх виступах викривали за окремими елементами антирадянські виступи, нездорові настрої. Зокрема, комуністи Слинько, Мороз говорили, що «в нашому Музеї колишній емігрант й український буржуазний націоналіст В.Васілакій нерідко виступає і висловлює невдоволення. Під виглядом критики Сталіна він критикує і нашу соціалістичну систему, нашу партію, наших людей. У той же час Васілакій за кожного вдального випадку намагається прикрасити буржуазні порядки в США й Західній Німеччині. Подібні настрої стала висловлювати і його дружина В.Власенко, яка проявляє невдоволення радянською демократією тощо»²³.

Отже, в інтелігентському середовищі України найбільш яскраво й показово окреслювалися критичні настрої. Не зважаючи на страх, що десятиліттями насаджувався в суспільстві, багато представників інтелігенції відверто висловлювали свої думки. На партійних зборах і активах порушувалися питання про відповідальність партійних органів за порушення законності, про бюрократизм радянської системи, про опір радянських органів ліквідації наслідків «культу особи», про некомпетентне втручання в справи літератури й мистецтва, про реабілітацію жертв репресій і маса інших питань, закритих тоді для обговорення. Критика «культу особи» Й. Сталіна пов'язувалась українською інтелігенцією з подоланням тих негативних явищ, які з роками склалися в національній політиці, спричиняли руйнацію духовності української нації, забуття мови, історії та традицій славетного народу. Уявляється, що після з'їзду реалізація можливості докорінних змін у всіх сферах суспільного життя могла цілком стати незворотною. Проте реакція знизу на викриття злочинів, пов'язаних із «культу особи», почате за ініціативою згори, була такою гострою, що верхи стали згортати демократичні перетворення. У країні швидко визрівало піднесення дисидентського руху.

Сподіваємося, що поставлена нами проблема знайде відображення у подальших наукових дослідженнях. На наш погляд, доцільно було б простежити еволюцію взаємовідносин влади й української інтелігенції у період «відлиги». Крім того, викликає інтерес питання суспільно-політичних настроїв в інтелігентському середовищі України в цей період, яке можна дослідити в регіональному та соціальному аспектах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Хоскінг Дж. История Советского Союза. 1917-1991. – М., 1995. – С.348; 2.Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. – Львів, 1996. – 447 с; 3.Войцехівський Ю. Інтелігенція українського села: 1960-ті – перша половина 1980-х рр. – К., Бердянськ, 2004. – 123 с; 4.Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.). – К., 2000. – 616 с; 5.Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х рр. – К., 1995. – 224 с; 6.Курносів Ю. Инакомислення в Україні /60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст./ – К., 1994. – 222 с; 7.Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х рр. – К., 1998. – 720 с; 8.Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4255. – Арк.59-60; 9.Там само. – Арк.60; 10.Там само. – Арк.60-61; 11.ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4256. – Арк.51; 12.ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4255. – Арк.62; 13.ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4373. – Арк.117-118; 14.ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4255. – Арк.66; 15.Там само. – Арк.74; 16.Там само. – Арк.71-72; 17.ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4256. – Арк.27-28; 18.ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5901. – Арк.105-

106; 19. Там само. – Арк. 106-107; 20. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 41. – Спр. 117. – Арк. 247; 21. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 15. – Оп. 2. – Спр. 1621. – Арк. 21; 22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4265. – Арк. 231; 23. ДАПО. – Ф. 15. – Оп. 2. – Спр. 1635. – Арк. 151-152.

І.С. Зуляк

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРА КАНЦЕЛЯРІЇ «ПРОСВІТИ» С. МАГАЛЯСА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Актуальність досліджуваної проблеми має важливе наукове значення, оскільки дає можливість проаналізувати культурно-просвітню діяльність директора канцелярії «Просвіти» С. Магальяса у міжвоєнний період. Наукова новизна статті полягає у тому, що у публікації вперше досліджено вплив культурно-просвітньої діяльності С. Магальяса на функціонування «Просвіти» у Західній Україні, формування національної свідомості українства у міжвоєнний період.

Об'єктом дослідження є культурно-просвітні процеси у Західній Україні як важливий суспільний чинник консолідації українства, формування національної свідомості. Предмет дослідження – культурно-просвітня діяльність директора канцелярії «Просвіти» С. Магальяса, спрямована на посилення національного руху, реалізацію просвітньої ідеї.

Мета дослідження ґрунтується на тому, щоб дослідити культурно-просвітню діяльність С. Магальяса, її вплив на функціонування товариства й формування національної свідомості українства. Завдання дослідження полягають у тому, щоб проаналізувати особливості культурно-просвітньої праці директора канцелярії «Просвіти», визначити чинники, які сприяли активізації його ролі у праці товариства, формуванні національної свідомості українства.

Науковий доробок вітчизняних істориків з даної проблематики обмежується публікаціями С. Перського, Ж. Ковби, А. Середяк, Б. Савчука¹ та інших дослідників, які узагальнено подають культурно-просвітню діяльність директора канцелярії С. Магальяса у міжвоєнний період, повною мірою не розкриваючи досліджуваної тематики. Більш ґрунтовно її розкрив автор даної статті у монографії «Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919 – 1939)»².

Семен Магальяс – відомий культурно-просвітній і військовий діяч, сотник УГА, співробітник державного секретаріату військових справ ЗУНР, начальник відділу закордонних зв'язків головного управління генштабу УНР. З 1922 р. – директор канцелярії Головного відділу товариства «Просвіта» у Львові. Незважаючи на значну військову й політичну діяльність, основну увагу приділимо його культурно-просвітній праці, а саме перебуванню на посаді директора канцелярії Головного відділу товариства.

У своїх публікаціях С. Магальяс основну увагу акцентував на практичних питаннях діяльності просвітніх осередків, що стосувалися сплати податків читальнями від проведених заходів³, організації й проведення загальних зборів, зауважуючи, що більшість членів читалень товариства й відділу недооцінюють їх, а цікавляться ними лише у виняткових випадках, переслідуючи власні або ж партійні інтереси⁴. Він визначав освіту дорослого населення як важливу окрему ділянку культурно-суспільного розвитку, виділяючи такі основні типи освітньої праці, як отосвітньо-виховні заклади інтернатного типу, громади, народні університети, установи й партійні структури⁵. Вважав, що освітня праця має інтенсивний (поглиблений) і екстенсивний (масовий) характер⁶ й причиною низького рівня розвитку більшості читалень була відсутність змістовної освітньої праці⁷.

Питання, пов'язані із значенням, організацією й методикою освітньої праці дорослого населення, автор розглядав через призму формування окремої особи у гармонійно й всебічно розвинену особистість, яка б усвідомлювала суспільні процеси, знайшла своє місце у житті й брала у ньому активну й творчу участь. Значна роль у цьому процесі відводилася просвітнім діячам, від яких вимагалася передусім, щоб їхня праця своїм змістом й формою відповідала потребам й запитам слухачів⁸. Окремою формою освітньо-виховної праці називав участь членів товариства у функціонуванні аматорських колективів, самоосвітніх гуртків. Не відносив її до масової, оскільки від перших двох форм вона відрізнялася тим, що учасники просвітнього процесу підпорядковані провідній ідеї⁹. Він притримувався погляду, що аматорський читальняний театр слугував важливим чинником формування національної свідомості і його функціонування об'єднувало громадськість певної місцевості у згуртовану спільноту¹⁰. С. Магальяс писав, що «...в місцевостях, де якийсь час ведеться як-слід поставлене театральне мистецтво, збільшується дуже швидко попит на друковане